

Likestillings- og
diskrimineringsombudet

Justis og beredskapsdepartementet
v/Benedikte Strøm
Lovavdelingen@jd.dep.no

Vår ref.:
23/114- 6- LMN

Deres ref.:
23/259

Dato:
13.04.2023

Høringsvar NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten

Likestillings- og diskrimineringsombudet viser til høringsbrev av 13.01.2023, der Justis- og beredskapsdepartementet har sendt NOU 2022: 21 – strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten – forslag til reform av straffeloven kapittel 26 på høring. Høringsfristen er 13.04.2023.

1. Innledning

Likestillings- og diskrimineringsombudet har som mandat å arbeide for likestilling og mot diskriminering på grunnlag av blant annet kjønn, etnisitet, og nedsatt funksjonsevne.

Ombudet har tilsynsansvar med at norsk rett og forvaltningspraksis er i samsvar med de forpliktelsene Norge har etter FNs rasediskrimineringskonvensjon (CERD), FNs kvinnekongresskonvensjon (CEDAW) og FNs konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD).

Ombudet vil besvare høringen ut fra dette mandatet. Overordnet mener ombudet at spørsmålet om strafferettslig vern av seksuell autonomi må utformes på en måte som sikrer den enkeltes rettigheter, uavhengig av diskrimineringsgrunnlag. Individene har ulikt utgangspunkt for å utøve og utforske egen seksualitet, og det strafferettslige vernet må utformes i lys av denne forutsetningen.

1.1. Overordnet om bekjempelse av seksuelle krenkelseser

Kriminalitetsfenomenet *seksuelle krenkelseser* er gjennomgått i utredningen kapittel 3. I lys av dette kapitlet ønsker ombudet å komme med enkelte bemerkninger.

Innledningsvis understreker ombudet at en bekjempelse av seksuelle krenkelseser krever en god kriminalitetsforståelse, et godt samspill mellom ulike deler av regelverket, og innsats fra hele straffesakskjeden.

Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS) publiserte 28. februar i år rapporten *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen*.¹ Rapporten presenterer den andre nasjonale omfangsstudien om vold og seksuelle overgrep blant den voksne befolkningen i Norge. Siden rapporten ble publisert etter at Straffelovrådet leverte sin utredning i desember 2022, er den naturlig nok ikke en del av utredningen, men ombudet mener at rapporten bør danne et viktig grunnlag for det videre arbeidet med utformingen av straffeloven kapittel 26.

Av rapporten fremgår det blant annet at kvinner er mer utsatt for alle former voldtekt enn menn. Henholdsvis 22 prosent av kvinnene mot 3 prosent av mennene oppga at de hadde opplevd voldtekt med makt og tvang eller sovevoldtekt.² I de tilfellene kvinnene opplevde voldtekt ved bruk av makt eller tvang, var gjerningspersonen i 97 prosent av tilfellene en mann.³ Tallene viser derfor at seksuelle krenkelseser har en kjønnsdimensjon, hvor kvinner er fornærmet og menn er gjerningspersoner. Gjerningspersonen er ofte en bekjent av fornærmede – det er mer vanlig å bli voldtatt av noen man kjenner.⁴ Det som gjerne omtales som «overfallsvoldtekter» er i mindretall.

Ombudet er bekymret for funnene i rapporten, spesielt fordi omfanget av alvorlige seksuelle overgrep ser ut til å øke.⁵

Rapporten fra NKVTS viser også at politi og rettsvesen bare var kjent med en liten andel av krenkelsene, og under halvparten av de utsatte hadde snakket

¹ Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), Dale, M. T. G., Aakvaag, H. F., Strøm, I. F., Augusti, E. M., & Skauge, A. D. (2023). *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 1).

² *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen* (2023) s. 73.

³ *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen* (2023) s. 75.

⁴ *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen* (2023) s. 75.

⁵ *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen* (2023) s. 184.

med helsepersonell om det de var utsatt for.⁶ Ombudet er bekymret for dette funnet, og mener at et tilstrekkelig rettsvern forutsetter et godt samspill i hele straffesakskjeden. Helsepersonell og bistandsadvokaten spiller en viktig rolle i tiden rett etter overgrepet har skjedd, blant annet ved bevissikring og ved å veilede fornærmede i om forholdet bør anmeldes. Om saken blir anmeldt hos politiet, er det viktig at politi og påtalemyndighet har tilstrekkelig kompetanse og ressurser til å etterforske saken. Til slutt er det viktig at det sikres god kompetanse i domstolene, spesielt i saker med lekdommere. Godt formulerte straffebud er et viktig redskap for å sikre de ulike aktørenes handlingsrom. Det er samtidig viktig at straffebudene fungerer i samspill med tilstøtende regelverk, som eksempelvis straffeprosessloven og påtaleinstruksen. Å sikre at de ulike aktørene har det nødvendige handlingsrommet, slik at de kan utføre sine oppgaver på en god måte, er et politisk ansvar.

1.1. Internasjonale forpliktelser til å bekjempe voldtekt – CEDAW-komiteens bekymringer

Som tilsynsorgan for Kvinnediskrimineringskonvensjonen deltok ombudet ved eksaminasjonen av norske myndigheter i februar 2023. Av den etterfølgende rapporten til norske myndigheter fremgår det at komiteen har merket seg at «[...] according to data from Statistics Norway, between 68 and 78 percent of rape cases reported to the police between 2019 and 2021 were closed by the public prosecutor and never reached the courts, and that acquittal rates in rape cases are higher than for other crimes». Komiteen uttrykte bekymring for dette, og anbefalte norske myndigheter å «study on the reasons for the discontinuance of a high number of rape cases, including the potential links to gender bias against victims of rape».

Ombudet deler CEDAW-komiteens bekymring, og mener det er et stort problem at et betydelig antall saker aldri blir håndtert, verken av straffesakssystemet eller ved kontakt med helsevesenet. På bakgrunn av funnene i rapporten til NKVTS, er det i tillegg til oppfølging i straffesakssystemet viktig med et godt og kontinuerlig holdningsarbeid rundt seksualitet, grense og krenkelser, særlig blant unge. Holdningsarbeid som retter seg mot unge, med formål om å hjelpe ungdom i å utvikle en sunn seksualitet kan forebygge at seksuelle krenkelser skjer.

⁶ *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen (2023)* kapittel 11. Voldsutsattes erfaringer med å anmelde og å søke hjelp, særlig s. 135 og s. 144.

1.2. Samtykkebasert voldtektsbestemmelse

Straffebudet om voldtekt står sentralt ved revisjon av straffeloven kapittel 26. Straffebudet har vært gjenstand for stor offentlig debatt, ofte sentrert rundt «bare ja er ja» eller «nei er nei»-modellene. Ombudet merker seg at Straffelovrådet ikke forholder seg til de to modellene i sitt forslag, og slik sett ikke tar stilling til hvilken modell som bør være førende for det norske straffebudet. Slik ombudet leser forslaget, mener vi likevel at det ligger nærmere en «bare nei er nei»-modell, siden det fortsatt skal være et krav at fornærmede motsetter seg uønsket seksuell omgang. Ombudet ser utfordringene med de ulike alternativene for utforming av straffebudet, inkludert utfordringene med å ta inn samtykke som et vilkår i straffelovgivningen. Overordnet mener vi at utgangspunktet for utformingen av straffebudet om voldtekt må være en bestemmelse som fanger opp de tilfellene som bør være straffbare så langt som mulig, og som best mulig fungerer i den praktiske virkeligheten. Et straffebud som tar utgangspunkt i samtykke danner etter ombudets syn det beste utgangspunktet for å fungere etter denne hensikten, både når det gjelder straffeforfølgning og som samfunnsnorm.

Formålet med utformingen av straffebudet må være å fastsette et straffebud som treffer flest mulig tilfeller hvor krenkelser av seksuell autonomi forekommer, slik at rettsvernet styrkes. Samtidig som loven skal ivareta et slik sett aktverdig formål, må dette formålet avveies mot grunnleggende rettsstatlige- og menneskerettslige prinsipper, som uskyldspresumsjonen, det strafferettslige beviskravet, skadefølgeprinsippet og legalitetsprinsippet. På bakgrunn av disse forutsetningene, vil ombudet kommentere de ulike delene av rådets forslag.

2. Ombudets merknader til de ulike delene av utkastet

Ombudet har hovedsakelig merknader til straffebudene som omhandler beskyttelse av seksuell autonomi for voksne. Det betyr at hovedvekten av vårt høringssvar berører lovutkastets første del, forslag til ny §§ 291 - 296. I lys av vårt mandat, særlig FNs kvinnekongresskonvensjon (CEDAW), har vi også merknader til seksuell lavalder, søskenincest og kjøp av seksuelle tjenester fra voksne.

Ombudet mener

- Et nytt straffebud om voldtekt bør utformes på en måte som kommuniserer at den enkelte har rett til å bestemme over egen kropp og seksuell autonomi. Det betyr at begge parter har et ansvar for å sikre at uønsket seksuell omgang ikke skjer, men at det påhviler et særlig ansvar for den mest pågående parten.

Det bør derfor være straffbart å ha seksuell omgang med en person som ikke samtykker til det, og ordlyden bør kommunisere dette.

- Det er vanskelig å se forskjellen på klanderverdighet hos gjerningspersonen i de tilfeller hvor fornærmede er så beruset at fornærmede er «ute av stand til å motsette seg» og tilfeller hvor fornærmede er under «ruspåvirkning». Lovutkastet § 293 c) bør derfor flyttes til § 294.
- I stedet for ordlyden «psykisk lidelse» og «psykisk utviklingshemming» bør «psykososial funksjonsnedsettelse» og «utviklingshemming» vurderes.
- Bestemmelsen om minstestraft for voldtekt til samleie bør oppheves.
- Kjøp av seksuelle tjenester fra voksne bør fortsatt være straffbart.
- Seksuell lavalder er vanskelig å fastsette, men det er per i dag ikke gode grunner for å senke seksuell lavalder til 15 år.
- Søskenincest bør være straffbart, på lik linje med annen seksuell omgang mellom nærstående.

2.1. Struktureringen av kapittel 26

Straffelovrådet foreslår å endre oppbygningen av dagens kapittel 26. Det vil si at straffebudene om seksuelle krenkelser mot voksne, systematiseres fra de mest, til de minst klanderverdige krenkelsene. Straffebudene om seksuelle krenkelser mot barn og seksuell omgang med nærstående er regulert i kapittelets siste del.

Ombudet mener Straffelovrådets forslag om omstrukturering av kapittel 26 er god, og vil bidra til en økt pedagogisk innrettelse av kapittelet. Ved å sette straffebudene trinnvis i loven, fremstår det som klart hva som er de minst, og de mest klanderverdige handlingene.

2.2. Seksuelt krenkende adferd – forslag til ny § 291

Rådet foreslår i det vesentlige å videreføre dagens § 298, men med enkelte språklige endringer. Disse endringene er ikke ment å innebære en realitetsendring i straffebudets anvendelsesområde.

Ombudet mener det er viktig å videreføre et forbud mot seksuelt krenkende adferd. Et strafferettslig forbud er etter ombudets oppfatning også nødvendig for å oppfylle forpliktelsene Norge har etter Kvinnediskrimineringskonvensjonen, som pålegger statene å kriminalisere seksuell trakassering og seksuelt krenkende adferd mot kvinner.⁷ Som rådet selv påpeker følger dette også som en forpliktelse etter Istanbul-konvensjonen artikkel 40.

⁷ Se særlig behandlingen av CEDAW i forbindelse med Prop. 63 L (2018-2019) *endringer i diskrimineringsombudsloven og diskrimineringsloven (etablering av lavterskeltilbud for behandling av saker om seksuell trakassering og en styrking av aktivitets- og redegjørelsesplikten)* s. 52. flg.

Ombudet har enkelte kommentarer til rådets omtale av likestillings- og diskrimineringsloven (ldl.) § 13. Utgangspunktet for ombudets kommentarer er at det sivilrettslige forbudet om seksuell trakassering fungerer på en nokså annen måte enn et straffebed. Forbudet mot seksuell trakassering er ment å komme til anvendelse i de mindre alvorlige sakene, og gir slik sett et vern i saker som ikke er tilstrekkelig alvorlig til å møtes med straff, men som samtidig bør sanksjoneres som uønsket adferd.

Som følge av at en sak om seksuell trakassering følger et sivilrettslig spor, og seksuelt krenkende adferd følger et strafferettslig spor, er sanksjonene som kan ilegges ulike. Mens de ordinære domstolene kan ilegge straff i form av fengsel inntil 1 år for overtredelse av § 293, er oppreisning og erstatning Diskrimineringsnemndas sanksjonsmuligheter. Utenfor arbeidsliv kan heller ikke Diskrimineringsnemnda tilkjenne oppreisning, men kan fastsette erstatning for dokumentert økonomisk tap.

Samtidig som enkelte saker om seksuell trakassering grenser opp mot straffebedene i straffeloven kapittel 26, er det presisert i forarbeidene at Diskrimineringsnemnda «helt klart» ikke kan håndheve saker etter straffeloven. Diskrimineringsnemnda skal avvise en sak som er under etterforskning av påtalemyndigheten jf. diskrimineringsombudsloven § 10 c. I forarbeidene er det også presisert at det strafferettslige forholdet bør etterforskes ferdig før man eventuelt går i gang med et sivilrettslig løp i Diskrimineringsnemnda.⁸

Bakgrunnen for at adgangen til å bringe saker om seksuell trakassering inn for Diskrimineringsnemnda ble innført, var blant annet at rettspraksis viste at få saker om seksuell trakassering ble fremmet for domstolene. I dag er det i utgangspunktet ikke grunnlag for å få dekket fri rettshjelp i diskrimineringsaker, slik at høye kostnader og lang saksbehandlingstid i domstolene medførte få saker for domstolene.⁹ Formålet med å etablere en mulighet for å bringe saker om seksuell trakassering inn for Diskrimineringsnemnda var derfor å etablere et lavterskeltilbud, slik at flere har mulighet til å få behandlet sin sak uavhengig av økonomiske ressurser. Hensikten var ikke å lage et alternativ til saker om seksuelt krenkende adferd etter straffeloven.

Avslutningsvis vil ombudet påpeke at flere hendelser som rammes av den foreslåtte ordlyden i § 291 kan oppleves svært skremmende og ubehagelig,

⁸ Prop. 63 L (2018-2019) s. 26.

⁹ Prop. 63 L (2018-2019) s. 21.

eksempelvis blotting eller seksuelt motivert kikking. I et slikt tilfelle kan det være nødvendig med politifaglig oppfølging og etterforskning, og Diskrimineringsnemnda vil være et lite egnet organ for den videre saksbehandlingen.

Ombudet mener derfor at saker om seksuell trakassering etter ldl. § 13 og behandlingen i Diskrimineringsnemnda, skiller seg vesentlig fra behandlingen av en straffesak om seksuelt krenkende adferd i de ordinære domstolene. Et strafferettslig vern som foreslått, bør derfor fortsatt være en del av straffeloven kapittel 26.

2.3. Seksuelt krenkende berøring – forslag til ny § 292

Straffelovrådet foreslår å videreføre deler av dagens § 297, men med vesentlige endringer. Vilkåret om «seksuell handling» er foreslått erstattet med «seksuelt krenkende berøring» og vilkåret «den som ikke har samtykket» er foreslått fjernet. I tillegg har den foreslåtte § 292 har en høyere strafferamme og utvidet anvendelsesområde i forhold til dagens § 297.

Ombudet mener det er nødvendig med en egen straffebestemmelse om seksuelt krenkende berøring, og støtter Straffelovrådets forslag til utforming av straffebudet.

Slik ombudet forstår Straffelovrådets vurderinger, er det foreslåtte straffebudet ment å være et «mellomledd» mellom dagens voldtektsbestemmelse, og straffebudet om seksuelt krenkende adferd. Noe av kritikken mot dagens systematisering av straffeloven kapittel 26, er at det er et for stor avstand mellom strafferammene i § 297 (seksuell handling uten samtykke) og § 291 (voldtekt). Dette har ført til en bekymring for at saker som ikke kvalifiserer som voldtekt heller subsumeres under § 297. Dette straffebudet er ikke egnet til å gi uttrykk for klanderverdigheten ved handlingen, blant annet fordi strafferammen bare er 1 år. Slik sett er en nedsubsumering problematisk.

Ved å endre ordlyden som foreslått, samtidig som strafferammen økes, mener ombudet at problemet til en viss grad avhjelpes. Ombudet er derimot bekymret for at det fortsatt vil være utfordringer med nedsubsumering. For å forebygge dette, mener ombudet det er viktig at det presiseres i forarbeidene hvilke handlinger som skal subsumeres under § 292 og hvilke handlinger som skal subsumeres under § 294 (seksuell omgang uten samtykke).

2.4. Seksuell utnyttelse – forslag til ny § 293

Straffelovrådet foreslår å endre dagens §§ 295 og 296 ved at disse to straffebudene slås sammen til et nytt straffebud i § 293. Straffebudet viderefører langt på vei innholdet i dagens § 295, men med enkelte endringer.

Ombudet mener at dagens bestemmelser om utnyttelse fremstår upedagogiske og støtter derfor endringen Straffelovrådet foreslår om å samle disse forholdene i et straffebud. Slik ombudet forstår Straffelovrådet, er det nye straffebudet ment å verne risikoutsatte personer. Ordlyden «vesentlig nedsatte forutsetninger» tilsier at det skal mindre til for at vilkåret er oppfylt, enn ordlyden «ute av stand til å motsette seg» i den foreslåtte § 294.

Det nye straffebudet regulerer i første ledd bokstav a - c nokså ulikeartede tilfeller som ombudet anser det som hensiktsmessig å kommentere separat.

2.4.1. Merknader til § 293 første ledd bokstav a - «avhengighetsforhold, tillitsforhold eller overmaktsforhold»

Straffelovrådet foreslår å bytte ut «misbruk» med ordlyden «utnytte». I tillegg anbefaler rådet å fjerne ordlyden «stilling», siden denne gir et feilaktig uttrykk av at det kreves et formelt overordningsforhold for at alternativet kommer til anvendelse. Rådet understreker at det ikke er straffbart å ha seksuell omgang kun fordi det er ubalanse i maktforholdet, eksempelvis veileder og stipendiat, sjef og medarbeider eller trener og ung idrettsutøver. Ved å bytte ut ordlyden «stilling» med «overmaktsforhold» kommuniserer straffebudet dette klarere.

Ombudet støtter langt på vei rådets anbefalinger på dette punktet. Ombudet er derimot opptatt av at det må kommuniseres at det fortsatt er straffbart å ha seksuell omgang med innsatte i fengsel, der personen «er under vedkommendes myndighet». I dag er dette uttrykkelig presisert i ordlyden i § 296. Særlig kvinnelige innsatte er i en risikoutsatt situasjon, også for seksuell utnyttelse. Vi forstår rådet slik at det fortsatt skal være straffbart for ansatte i Kriminalomsorgen å ha seksuell omgang med innsatte, men at forbudet kommuniseres andre steder i lovgivningen. Dersom forbudet ikke fjernes, men eventuelt flyttes til spesiallovgivningen, antar ombudet at det er tilstrekkelig. Dersom forbudet skal flyttes til spesiallovgivningen, antar ombudet at straffegjennomføringsloven er en lov det er naturlig å flytte forbudet til.

2.4.2. Merknader til § 293 første ledd bokstav b – psykisk lidelse eller psykisk utviklingshemming

Straffebudet er en videreføring av gjeldende rett, men rådet anbefaler at henvisningen til voldtektsstraffebudet fjernes. Bakgrunnen for dette er at rådet mener henvisningen er overflødig.

Ombudet har merket seg at Straffelovrådet foreslår å videreføre terminologien «psykisk utviklingshemming» og «psykisk lidelse» i ordlyden. Betegnelsene er noe upresise, og ombudet mener det er grunn til å stille spørsmål ved om det finnes bedre terminologi. I den forbindelse foreslår ombudet at terminologien «psykososial funksjonsnedsettelse» og «utviklingshemming» heller skal inntas i straffebudet. Formuleringene vil i større grad være i samsvar med menneskerettslig terminologi, og i samsvar med anbefalingene fra sentrale organisasjoner i sivil samfunn på dette området.¹⁰

Ombudet er enig med rådets premiss om at seksuell omgang uten samtykke *skal* subsumeres under ny § 294, uavhengig personens psykososiale- eller kognitive funksjonsnedsettelse. Tillegget som eventuelt vil følge av § 293 er ment å gi et ekstra vern for risikoutsatte personer. At det skal mindre til for at vilkåret «vesentlig nedsatte forutsetninger» kommer til anvendelse i forhold til «ute av stand til å motsette seg» gjør at vernet kan fungere etter dette formålet.

Allerede i forkant av utredningen uttrykte ombudet en bekymring for at en subsumsjonsfeil medfører at seksuelle krenkelses mot personer med psykiske- eller psykososiale funksjonsnedsettelse subsumeres under dagens § 295 og ikke § 291. En slik subsumsjonsfeil er problematisk, blant annet fordi strafferammen for overtredelse av § 291 er mer strengere, med «fengsel inntil 10 år», mens strafferammen etter § 295 er «fengsel inntil 6 år». I tilfeller hvor denne subsumsjonsfeilen skjer, mener ombudet at personer med psykisk lidelse eller med psykisk utviklingshemming får et svakere strafferettslig vern.

Selv om vi i utgangspunktet er enig i at denne subsumsjonsfeilen ikke skal skje, er ombudet kjent med at denne feilen kan forekomme.¹¹ Ombudet mener derfor

¹⁰ Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO) har blant annet ordet på sin «nei-liste» over ord det frarådes å bruke: <https://www.ffe.no/aktuelt2/2021/ja-ord-og-nei-ord/>. Ordet «psykososial funksjonsnedsettelse» er også anbefalt av deler av sivil samfunn, blant annet organisasjonen We shall overcome, som også mener at en slik betegnelse vil være i bedre samsvar med CRPD: <https://wso.no/tema/fn-konvensjonen-om-rettighetene-til-mennesker-med-funksjonsnedsettelse-crpd/>

¹¹ Ballangrud, Anne Jorun Bolken (2007) *Seksuelle overgrep mot kvinner med funksjonsnedsettelse: En analyse av straffeloven § 192 og 193 og den tilhørende rettspraksis.*

at en henvisning til det nye straffebudet om voldtekt (§ 294 seksuell omgang uten samtykke), av pedagogiske hensyn bør være en del av den foreslåtte § 293. At lovhenvisningen fremstår unødvendig, er etter ombudets syn ikke tilstrekkelig tungtveiende til å fjerne henvisningen, særlig ikke sett opp mot at henvisningen kan bidra til å hindre at personer med psykososiale funksjonsnedsettelse, eller utviklingshemming får et svakere rettsvern mot seksuelle krenkelser enn andre.

2.4.3 Merknader til § 293 første ledd bokstav c – ruspåvirkning

Straffealternativet er nytt. Slik ombudet forstår Straffelovrådet, er straffealternativet ment å ramme tilfeller hvor det skjer uønsket seksuell omgang hvor fornærmede eller begge parter har inntatt rusmidler, og det skjer uønsket seksuell kontakt. Terskelen for å anvende alternativet er lavere enn vilkåret «ute av stand til å motsette seg» i § 294. Forslaget må ses i sammenheng med lovutkastet § 307 som kriminaliserer «seksuell omgang med noen under 18 år» dersom personen er i en «særlig sårbar situasjon». Sistnevnte ordlyd er ment å gi et særlig vern for personer under 18 år, som opplever uønsket seksuell omgang under ruspåvirkning. Ombudets videre argumentasjon knytter seg derfor primært til seksuelle krenkelser mot personer over 18 år.

Slik ombudet forstår Straffelovrådet, kreves en viss grad av alkoholpåvirkning før alternativet kommer til anvendelse. Vurderingen knytter seg til ruspåvirkningen som sådan, og er uavhengig av mengden rusmiddel fornærmede har inntatt. Straffansvaret avgrenses slik at ikke enhver som har seksuell omgang med en person som er ruspåvirket, og på grunn av dette har svekket dømmekraft eller nedsatt evne til selvkontroll, kan straffes. Det er tilfellene hvor fornærmedes rustilstand *utnyttes* som rammes av straffebudet.

Ombudet er bekymret for at et betydelig antall seksuelle krenkelser skjer når fornærmede er ruset, og i en sårbar situasjon for utnyttelse. Denne bekymringen støttes av tall Straffelovrådet har innhentet fra Kripos, som tilsier at mellom 38-48 prosent av alle voldtektsanmeldelsene i perioden 2011-2019 var «festrelaterte voldtekter».¹² Det er positivt at Straffelovrådet har forslått en bestemmelse som er ment å fange opp denne typen uønsket seksuell kontakt. Ombudet støtter at typetilfellet skal kriminaliseres, men har enkelte innvendinger når det kommer til graden av klander.

¹² NOU 2022: 21, s. 170.

Slik rettstilstanden er i dag, har ikke rettsanvenderen noe alternativ å subsumere tilfellet under, dersom det ikke kan bevises at fornærmede er «ute av stand til å motsette seg» handlingen, eller at det har vært brukt «vold eller truende adferd». Både straffeprosessuelt og strafferettslig er det viktig å ha et straffalternativ for disse krenkelsene. Ombudet stiller derimot spørsmål ved om typetilfellet er bedre egnet til å være et eget alternativ i voldtektsbestemmelsen § 294. Slik lovutkastet nå er utformet, fremstår § 293 første ledd bokstav c som et mildere alternativ til § 294 første ledd bokstav c, og i forlengelsen av dette en lavere strafferamme.

Ombudet er bekymret for at et bevistema i retten blir om fornærmede «bare» var «ruspåvirket» eller om personen var «ute av stand til å motsette seg». En aktuell situasjon er at fornærmede er så ruspåvirket at vedkommende ikke er i stand til å gi uttrykk for at den seksuelle omgangen er uønsket gjennom «ord eller handling», men samtidig ikke er så ruset at fornærmede er «ute av stand til å motsette seg» handlingen. Dersom gjerningspersonen gjennomfører seksuelle handlinger med fornærmede i en slik situasjon, oppstår spørsmålet om tilfellet skal subsumeres under § 293 eller § 294. Slik ombudet ser det, er det vanskelig å se forskjell på klanderverdigheten ved å utnytte noens ruspåvirkning til å skaffe seg seksuell omgang, og det å gjennomføre seksuelle handlinger mot noen som ikke vil det og «gir uttrykk for dette i ord eller handling». I begge tilfeller har gjerningspersonen det samme «forbryterske forsett» ved gjennomføre seksuell omgang med en person som ikke deltar av fri vilje og etter eget ønske. Begge tilfeller er en grov krenkelse av fornærmedes seksuelle autonomi, og tilfellene bør derfor tilhøre samme straffebud.

Den foreslåtte § 293 første ledd bokstav c) skiller seg også fra de øvrige alternativene i straffebudet ved at de seksuelle handlingene ikke er ønsket. Slik ombudet ser det er det mer klanderverdig å gjennomføre seksuelle handlinger mot en person som er så ruset at vedkommende har nedsatte evner til å vurdere om, og hvordan den seksuelle omgangen skal foregå, enn å ha seksuell omgang med en person som har et tillitsforhold til deg og som gjør det presumtvt frivillig. Begge tilfeller bør etter ombudets syn være straffbare, men forskjellen i klander bør komme til uttrykk ved ulik strafferamme.

Straffelovrådet mener at det straffverdige er å utnytte noens sårbare situasjon på grunn av ruspåvirkning i situasjoner hvor fornærmede «bare i liten grad kan sies å delta frivillig».¹³ Ombudet mener det er uheldig med en slik

¹³ NOU 2022: 21, s. 171.

«mellomkategori» av frivillighet, særlig i rustilfellene. Er fornærmede så ruset at vedkommende ikke klart kan ta stilling til om den seksuelle omgangen er ønsket og frivillig, mener ombudet det er klanderverdig å gjennomføre seksuelle handlinger som tilsvarer voldtekt med vedkommende.

Som rådet påpeker, er det betenkeligheter med å kriminalisere typetilfellet, sett opp mot gjerningspersonens rettsikkerhet. Seksuell omgang i ruset tilstand er relativt vanlig, og økt seksuell lyst kan være en ønsket ruseffekt.¹⁴ Ombudet er enig med Straffelovrådet i at ikke enhver seksuell omgang i ruspåvirket tilstand skal være straffbar. Utfordringen ligger derfor i å kriminalisere de tilfellene hvor krenkelser skjer, samtidig som frivillig seksuell omgang ikke straffes. Ombudet ser denne problemstillingen, men mener denne vurderingen hører til spørsmålet om tilfellet i det hele tatt skal kriminaliseres, ikke om hvilket straffebud tilfellet skal systematiseres under. Argumentasjonen er derfor etter ombudets mening, ikke til hinder for at typetilfellet heller plasseres under det foreslåtte straffebudet om seksuell omgang uten samtykke. På denne måten vil typetilfellet kunne straffes tilsvarende som «ute av stand»-tilfellene, men uten at fornærmede må ha en så lav grad av bevissthet som kreves under det vilkåret.

2.5. Seksuell omgang uten samtykke – forslag til ny § 294

Straffebudet er i det vesentlige en videreføring av gjeldende rett, men med et nytt alternativ i bokstav c) som gjør det straffbart å ha seksuell omgang med noen som gir uttrykk for motviljen til seksuell omgang i «ord eller handling». Ombudet viser ellers til våre merknader om samtykkebasert lovgivning innledningsvis i punkt 1.3.

2.5.1. Fra voldtekt til seksuell omgang uten samtykke – ny paragrafoverskrift
Straffelovrådet foreslår å endre dagens paragrafoverskrift fra «voldtekt» til «seksuell omgang uten samtykke». Bakgrunnen for forslaget er at rådet mener at det klanderverdige ved handlingen ikke er volden i seg selv, men krenkelsen av den seksuelle selvbestemmelsesretten slik at «voldtekt» er en lite dekkende term.

Ombudet ser rådets argumentasjon om at «voldtekt» etymologisk peker mot bruk av vold, og slik sett er lite dekkende for det klanderverdige ved handlingen. «Voldtekt» kan sies å dekke kun alternativ a) i straffebudet, om «vold eller truende adferd». Det er derimot fullt mulig å krenke noens seksuelle autonomi uten å bruke vold. Ordet «voldtekt» er slik sett ikke dekkende for de øvrige

¹⁴ NOU 2022: 21, s. 181

vilkårene i dagens straffebud. I tillegg kan det å benytte termen «voldtekt» bryte med den øvrige systematikken i kapittelet.

På en annen side mener ombudet at termen «voldtekt» er godt innarbeidet i befolkningen, og at den klart kommuniserer det straffbare fenomenet som er kriminalisert. Vold kan utøves på forskjellige måter, og seksuelle krenkelser er én form for voldskrenkelse. Verdens helseorganisasjon definerer blant annet vold som:

“The intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, another person, or against a group or community, that either results in or has a high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation”¹⁵

Legges en slik forståelse av vold til grunn, mener ombudet at termen «voldtekt» er dekkende også for de øvrige alternativene i straffebudet. At straffebudet klart kommuniserer det straffbare, er viktig både for gjerningspersonen og fornærmede, og ombudet mener derfor det er viktig at dette kommer til uttrykk i paragrafoverskriften. Et alternativ kan være at den nye paragrafoverskriften inneholder termen i parentes, eksempelvis «seksuell omgang uten samtykke (voldtekt)» eller lignende.

2.5.2. Hvilke typetilfeller gis strafferettslig vern etter det foreslåtte straffebudet?

Ombudet er enig i at dagens strafferettslige regulering ikke er tilstrekkelig, og mener det er positivt at Straffelovrådet nøyte diskuterer dette. Som tilsynsmyndighet for Kvinnediskrimineringskonvensjonen, leverte ombudet rapport til FNs kvinnediskrimineringskomite i januar 2023. I rapporten anbefalte ombudet en forbedring av straffeloven med formål om å «ensure that the wording of the Penal Code with respect to the rape provision, is framed in a manner that fulfils the purpose of strengthening sexual autonomy, while simultaneously securing reasonable clarity and foreseeability».¹⁶

¹⁵ World Health Organization, *Definition and typology of violence*. Hentet fra: <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>.

¹⁶ Submission from the Norwegian Equality and Anti-Discrimination Ombud to the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women – 84th session March 2023, s. 14. Rapporten finnes i sin helhet her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCEDAW%2FIFS%2FNOR%2F51350&Lang=en

Slik ombudet ser det, handler diskusjonen om voldtekt i stor grad om hva som skal kreves av den som utsettes for uønskede seksuelle handlinger, og hvor ansvaret for uønsket seksuell aktivitet skal plasseres. Skal det være et krav at fornærmede gir uttrykk for at den seksuelle omgangen ikke er frivillig, eller skal den mest aktive parten forsikre seg om at den seksuelle omgangen faktisk er frivillig?

Overordnet mener ombudet at det er viktig at straffebudet kommuniserer at en person ikke er tilgjengelig for seksuelle handlinger før det er gitt uttrykk for det. Det betyr at når en person tar et seksuelt initiativ overfor noen, vil en naturlig forutsetning for videre seksuell kontakt være at den som tar initiativ forsikrer seg om at den seksuelle kontakten er ønsket. Dersom en slik forsikring ikke foreligger, vil gjerningspersonen etter ombudets syn foreta en klanderverdig krenkelse av fornærmedes seksuelle autonomi.

Ombudet ser rådets motargumenter knyttet til bruk av samtykke i straffelovgivningen, særlig den delen som handler om bevistema i straffesaken. Som rådet påpeker, er risikoen til stede for at det nye bevistemaet vil være om fornærmede samtykket eller ikke. Dette spørsmålet må, som ellers, bevises av påtalemyndigheten slik at det er hevet over enhver rimelig tvil at tiltalte er skyldig. Det kan også oppstå vanskelige spørsmål om når et samtykke eventuelt er trukket tilbake.

Ombudet deler rådets bekymring knyttet til denne problematikken. Bevisspørsmålet i saker om seksuelle krenkelser er en stor utfordring, fordi handlingens intime karakter gjør at det i mange tilfeller bare er fornærmede og den anklagede til stede. Risikoen for at bevissituasjonen resulterer i «ord mot ord» er derfor fortsatt til stede, selv om utgangspunktet i straffelovgivningen er samtykkebasert. Slik sett vil ikke en straffelovgivning som baserer seg på et samtykke nødvendigvis løse den store, underliggende utfordringen i voldtektssakene.

Denne «kjerneproblemstillingen» vil også gjøre seg gjeldende ved dagens forslag, som inneholder to kumulative vilkår som sier at det skal være straffbart å ha seksuell omgang med «noen som ikke vil det» og som «gir uttrykk for dette i ord eller handling». Slik ombudet ser det, er ikke vurderingen nødvendigvis lettere ved at det først må tas stilling til om fornærmede ønsket den seksuelle omgangen, og om fornærmede klart nok ga uttrykk for denne motviljen. Det

«nye» bevistemaet kan derfor bli om fornærmede i det konkrete tilfellet ga tilstrekkelig uttrykk for motviljen til den seksuelle omgangen.

Bærende for ombudets standpunkt er at en lovgivning som baserer seg på frivillighet, aksept eller samtykke fra den andre parten, kan ha en normerende eller allmennpreventiv effekt. Ombudet er kjent med diskusjonene rundt lovers normerende og allmennpreventive effekt, og at straffeloven ikke nødvendigvis er det beste redskapet for holdnings- og handlingsendring. Særlig for handlinger som skjer i affekt, eller hvor sterke følelser er involvert, kan trusselen om straff gjennom et straffebud sies å være lite egnet til å forbygge uønskede handlinger.

Diskusjonen om det som upresist omtales som en «samtykkelov» har derimot vært en del av den offentlige debatten i en årrekke. Det er derfor grunn til å tro at lovendringen vil registreres av flere enn vanlig. Ordlyden «samtykke» er også språklig tilgjengelig for de fleste, og henviser til at motparten må si «ja» eller på annen måte tillate den seksuelle omgangen. Ombudet mener at en samtykkebasert lovgivning vil sende ut et viktig lovgiversignal om hva som ligger til grunn for seksuelle handlinger. En rekke straffebud i straffelovgivningen oppstiller forbud mot krenkelser som ofte begås i affekt eller som kan være følelsesstyrt, eksempelvis kroppskrenkelser, kroppsskader og trusler. At disse handlingene er kriminalisert, gir en viktig markering av at denne typen adferd fra samfunnets side er uakseptabel. Ombudet mener det samme må gjelde ved voldtekt, og at det derfor er viktig at straffeloven kommuniserer at sex uten samtykke er voldtekt.

En samtykkebasert utforming vil også være i tråd med de ferske anbefalingene fra CEDAW-komiteen. Slik det kommer frem av komiteens rapport, er kvinnekomiteen fortsatt kritisk til at Norge ikke har en straffelovgivning som baserer seg på «consent». CEDAW-komiteen bemerker i sine anbefalinger til Norge at straffebudet bør «Align the definition of rape with international standards basing it on the lack of consent rather than use of force or threat»¹⁷

Ombudet deler Straffelovrådets syn på at verken CEDAW eller Istanbulkonvensjonen direkte pålegger staten å innta ordlyden «samtykke» i straffebudet. Staten må sies å ha en skjønnsmargin når det kommer til den nøyaktige utformingen av straffebudet. Ombudet mener likevel at en

¹⁷ CEDAW/C/NOR/CO/10, *Concluding observations on the tenth periodic report of Norway*, s. 7. Dokumentet kan leses i sin helhet her: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCEDAW%2FCOC%2FNOR%2F51817&Lang=en

samtykkebasert ordlyd vil harmonere bedre med Kvinnediskrimineringskonvensjonen. Slik ombudet vurderer det, er ordlyden «samtykke» bedre egnet til å oppfylle CEDAW-komiteens anbefalinger, enn den foreslåtte ordlyden «ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling».

Som følge av at dagens bestemmelse langt på vei videreføres, men med et nytt alternativ i § 294 bokstav b, er det hovedsakelig tre typetilfeller som ikke vil vernes av straffebudet. Det er situasjoner hvor fornærmede forholder seg passiv, forvekslingstilfellene og der fornærmede er ruset, men ikke så ruset at fornærmede er «ute av stand til å motsette seg» den seksuelle omgangen.

Ombudet vil i det følgende kommentere de ulike typetilfellene Straffelovrådet presenterer i utkastet.

1) Gjerningspersonen bruker vold eller truende adferd

Vilkåret er en videreføring av gjeldende rett. Ombudet er enig med Straffelovrådet i at typetilfellet bør kriminaliseres. Å utsette en person for vold eller trusler for å oppnå seksuell omgang er klart klanderverdig og bør fortsatt være straffbart.

Ombudet vil likevel gjenta bemerkningen vi hadde i vårt innspillbrev, om at vilkåret «truende adferd» har et uklart anvendelsesområde. Anvendelsesområdet er særlig uklart i tilfeller hvor fornærmede lever i et forhold som kan subsumeres under § 282 om mishandling i nære relasjoner, og hvor fornærmede vet at manglende samtykke til seksuell omgang kan møtes med psykisk eller fysisk vold.¹⁸ I slike tilfeller fremstår det usikkert om hvor den nedre grensen for «truende adferd» går, og hvordan vilkåret skal anvendes. Ombudet mener det bør ses på om disse tilfellene kan reguleres bedre, eventuelt ved nærmere retningslinjer i forarbeidene.¹⁹

2) Fornærmede er «ute av stand til å motsette seg handlingen»

Vilkåret er en videreføring av gjeldende rett. Terskelen for at alternativet kommer til anvendelse, skal fortsatt være høy, og vil gjelde i tilfeller hvor fornærmede er ute av stand til å ta stilling til om den seksuelle omgangen er ønsket eller ikke. Dette vil eksempelvis være på grunn av fysiske funksjonsnedsettelse, psykiske lidelser, sterk beruselse, handlingslammelse

¹⁸ Jacobsen Jørn (2019) *Valdtekstsstraffebudet – gjeldende rett og spørsmålet om reform*, s. 96-107, særlig s. 104.

¹⁹ Arntsen, Anna Regine (2022), «*Truende adferd i straffeloven § 291 a*», særlig punkt 6.2.2.2..

som skyldes sterk frykt (tonisk immobilitet), eller tilfeller der fornærmede blir overrumplet.

Som påpekt under punkt 3.4.3, mener ombudet det er uheldig at terskelen for når alternativet kommer til anvendelse settes så høyt. Det er vanskelig å se en forskjell i klander hos gjerningspersonen i tilfeller hvor fornærmede er så ruset at vedkommende ikke kan samtykke, og tilfeller hvor fornærmedes ruspåvirkning utnyttes. Ombudet mener derfor at utvalgets vurderinger knyttet til ruspåvirkning i § 293 første ledd bokstav c heller bør være en del av § 294. Vi viser ellers til våre merknader knyttet til § 293 første ledd bokstav c) i punkt 2.4.3.

3) Særlig om tilfeller der fornærmede er «ute av stand til å motsette seg handlingen» på grunn av sterk frykt

Straffelovrådet diskuterer om tilfeller der fornærmede mister muligheten til å ta stilling til seksuell omgang på grunn av sterk frykt bør være straffbart, og viser til forskningslitteraturen som omtaler «tonisk immobilitet». Som Straffelovrådet påpeker, er forskningen på feltet usikker, blant annet fordi det er forskningsetiske begrensninger knyttet til å undersøke tilstanden nærmere. Straffelovrådet viser derimot til en undersøkelse foretatt av svenske forskere, som fant at personer som hadde blitt utsatt for vold under overgrepet eller som hadde opplevd et seksuelt overgrep tidligere, i større grad enn andre rapporterte om symptomer på tonisk immobilitet. Til tross for usikkerhet i forskningen, forstår ombudet Straffelovrådet slik at det mener at disse tilfellene fortsatt skal være straffbare, dersom den toniske immobiliteten er tilstrekkelig inngripende.

Ombudet støtter forslaget om kriminalisering av typetilfellet, og er enig med Straffelovrådet i at det faktiske grunnlaget for når fornærmede medisinsk er i en frystilstand fremstår usikker. Ombudet mener derimot er nødvendig å sikre strafferettslig vern i slike tilfeller. Vernet kan aktualiseres i situasjoner hvor en person som tidligere har vært utsatt for seksuelle overgrep, reagerer med å fryse til ved et nytt overgrep, eller fordi fornærmede «gir opp» å yte motstand på grunn av frykt. I slike tilfeller skjer det etter ombudets syn en straffbar krenkelse.

At tilfellet er straffbart kan eventuelt presiseres i forarbeidene, slik at det er klart for påtalemyndigheten at tilfellet kan etterforskes og irettesføres der det er bevis for det. Situasjonen må naturlig nok vurderes kontekstuell, slik at det må være tilstrekkelige holdepunkter for at fornærmede også objektivt sett hadde grunn til å frykte konsekvensene av å motsette seg den seksuelle omgangen.

Ombudet er som påpekt over skeptisk til at terskelen for «ute av stand til å motsette seg» legges for høyt. I mange tilfeller kan bakgrunnen for at fornærmede ikke motsetter seg handlingen, enten verbalt eller fysisk, være rasjonell. Eksempelvis kan det være at fornærmede anser det å ikke gjøre motstand som det mest rasjonelle handlingsalternativet i den konkrete situasjonen.

4) *Seksuell omgang med «noen som ikke vil det, og som gir uttrykk for dette i ord eller handling»*

Slik lovutkastet er utformet, er samtykke en del av paragrafoverskriften, mens den faktiske ordlyden viser til at fornærmede må gi uttrykk for at den seksuelle omgangen er uønsket gjennom «ord eller handling».

I tråd med vår argumentasjon innledningsvis, mener ombudet det er uheldig at det fortsatt skal stilles krav til fornærmede om aktiv motstand. Ett av de tilfellene som fremstår som «udekket» av straffebudet, er tilfeller hvor gjerningspersonen har sex med fornærmede uten at fornærmede sier ifra eller gir uttrykk for at den seksuelle omgangen er uønsket, men likevel ikke ønsker at den skal skje. Dette kan eksempelvis være tilfelle dersom fornærmede anser det som nytteløst å gjøre motstand.

Ombudet mener det er uheldig at det fortsatt skal stilles krav mot aktiv motstand for at det strafferettslige vernet skal inntre, og mener at lovutkastet ikke går langt nok i å beskytte seksuell autonomi på dette punktet. Ombudet mener den nye lovbestemmelsen bør ta utgangspunkt i manglende samtykke, i samsvar med CEDAW-komiteens anbefalinger.²⁰

5) *Fornærmede er passiv*

Typetilfellet omhandler situasjoner hvor den ene parten innleder seksuell omgang uten at den andre parten verken samtykker eller motsetter seg dette. Fornærmede forholder seg i en form for nøytral situasjon, hvor vedkommende ikke gir uttrykk for ønske om seksuell omgang, verken den ene eller andre veien. Forutsetningen er at fornærmede *velger* å forholde seg passiv, og er i en situasjon hvor vedkommende er i stand til å velge dette.

Ombudet mener det er uheldig at det foreslåtte straffebudet ikke kriminaliserer typetilfellet. Kriminalisering av passivitetstilfellene vil fange opp tilfeller som etter ombudets syn fremstår som klanderverdige. Det kan være ulike grunner til

²⁰ CEDAW/C/NOR/CO/10, *Concluding observations on the tenth periodic report of Norway*, s. 7.

at en person forholder seg passiv i seksuelle sammenhenger, hvor frykt, redsel eller opplevelse av manglende handlingsalternativer kan være aktuelle grunner. I omfangsrapporten fra NKVTS, fremgår det at 41 prosent av kvinnene og 31 prosent av mennene som var utsatt for voldtekt, fryktet å bli alvorlig skadet eller drept under voldtekten.²¹ Det er derfor ikke uvanlig at fornærmede opplever en voldtekt som livstruende, også i de tilfellene hvor gjerningspersonen ikke utsetter fornærmede for livstruende vold. I slike tilfeller mener ombudet det er klanderverdig å gjennomføre seksuell omgang, uten å være sikker på at motparten ønsker dette, eller deltar frivillig i den.

Straffelovrådet argumenterer med at det kan være en begrensning av den seksuelle selvbestemmelsesretten å kriminalisere passivitetstilfellene. Slik ombudet ser det, er det lite praktisk at en person som faktisk ønsker seksuell omgang forholder seg helt nøytral eller passiv til et seksuelt initiativ. Uansett vil det være lite sannsynlig at slike tilfeller vil ende i anmeldelser når passiviteten er tilsiktet.

Strafferettslig kan det også åpnes for at en person kan samtykke til handlinger som ellers er straffbare. Straffeloven § 276 fastslår eksempelvis at straff etter § 271, 272, 273 og 274 ikke kommer til anvendelse «dersom den handlingen er rettet mot, har samtykket». Straffebudene som omhandler seksuallovbrudd, kan alternativt innrettes på lignende måte, dersom det er knyttet bekymring til at kriminalisering av passivitetstilfellene begrenser seksuell selvbestemmelsesrett.

6) Blandende signaler

Typetilfellet omhandler situasjoner hvor fornærmede gir blandende signaler, for eksempel ved å vise seksuell interesse, for å så vingle frem og tilbake mellom aksept og avvisning, eventuelt utviser dobbelkommunikasjon. Et «nei» ledsages eksempelvis av et flørtende blick og utfordrende kroppsbevegelser. Motsatt kan et «ok» fra en person som virker overrumplet og redd, tyde på at vedkommende ikke vil. Begge parter kan når som helst ombestemme seg, slik at et ambivalent «ja» etterfulgt av et «nei» må forstås slik at «nei» aksepteres.

Ombudet er enig med rådet i at begge parter i en seksuell relasjon når som helst må kunne ombestemme seg, og at dersom et nei blir kommunisert, må dette respekteres. Samtykket til seksuell omgang må gjelde så lenge den pågår. I situasjoner hvor seksuell omgang er foranlediget av ambivalente signaler, har

²¹ *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen (2023)*, s. 75.

den mest pågående parten ansvar for å forsikre seg om at den seksuelle kontakten er frivillig.

Samtidig mener ombudet at den minst pågående parten i en slik situasjon har ansvar for å kommunisere et nei, dersom den seksuelle kontakten endrer karakter, blir ubehagelig eller noe annet enn forventet, slik at fornærmede ønsker at den seksuelle kontakten skal avsluttes. Det er vanskelig å se for seg et straffebud som oppfyller kravet til klarhet og forutberegnelighet, uten at det i slike tilfeller ikke samtidig stilles krav til at fornærmede på en forståelig måte kommuniserer at den seksuelle omgangen er uønsket når den først er i gang.

7) Forvekslingstilfellene

Forvekslingstilfellene omhandler situasjoner hvor gjerningspersonen har seksuell omgang med fornærmede ved å utgi seg for å være en annen person. Typetilfellet var tidligere regulert av straffeloven § 194 om seksuell omgang ved «særlig underfundig atferd», men har aldri vært regulert som voldtekt. Forvekslingstilfellene er regulert i en egen straffebestemmelse i den danske straffeloven, men ikke straffbart etter straffelovgivningen i andre skandinaviske land.

Rådet mener det hører til sjeldenhetene at noen skaffer seg eller andre seksuell omgang ved personforveksling. Dersom det skjer, vil det kunne rammes av straffealternativet om utnyttelse av tillitsforhold, eller seksuelt krenkende berøring. Rådet ser derfor ikke behov for at det innføres en egen straffebestemmelse om personforveksling, eller tilsnikelse av seksuell omgang tilsvarende det man har i Danmark.

Ombudet mener det er uheldig at forvekslingstilfellene ikke blir kriminalisert med den nye straffebudet. Som rådet selv påpeker, er ikke hyppigheten av et fenomen avgjørende for om tilfellet bør være straffbart eller ikke. At det er få dommer som omhandler forvekslingstilfellene, er derfor ikke et argument for at typetilfellet ikke skal kriminaliseres. Det er en forskjell mellom det å utgi seg for å ha en annen identitet, eksempelvis være en kjendis eller veldig rik og det at den seksuelle omgangen blir gjennomført av en annen person enn den fornærmede ønsker og tror å ha seksuell omgang med. Etter ombudets syn har forvekslingstilfellene et sterkere preg av overgrep. Rettspraksis viser at fornærmede i forvekslingstilfellene gjerne blir overrumplet, og innretter seg i den tro at personen som starter den seksuelle omgangen er en person fornærmede har en seksuell relasjon til. Etter ombudets syn er det problematisk å kategorisere disse tilfellene som seksuell utnyttning, eller seksuelt krenkende

berøring dersom gjerningspersonen faktisk gjennomfører samleie med fornærmede. Slik ombudet ser det, bør derfor det å overrumple fornærmede og utgi seg for å være en annen person for å oppnå samleie straffes som voldtekt.

8) Uriktige eller bristende forutsetninger for den seksuelle omgangen
Typetilfellet omhandler situasjoner hvor en person fremkaller eller utnytter en villfarelse hos en annen for å få vedkommende til å involvere seg seksuelt. Dette kan eksempelvis være forventning om et kjæresteforhold, eller at den ene parten lyver om sivilstatus, inntekter, formue, kjønnsbekreftende behandling eller bruk av prevensjon. Straffelovrådet viser også til situasjoner hvor den seksuelle omgangen blir annerledes enn hva partene har blitt enige om på forhånd.

Ombudet mener at dette tilfellet skiller seg fra forvekslingstilfellene ved at parten som blir med på seksuelle handlinger, til tross for uriktige eller bristende forutsetninger, i større grad tar et bevisst valg om å gjennomføre handlingene. At forutsetningene for å gjennomføre den seksuelle omgangen er annerledes enn først antatt, kan vanskelig sies å være så klanderverdig at det skal være straffbart. Det kan diskuteres om enkelte tilfeller, som det å lyve om sivilstatus er moralsk feil. Den andre parten ville eksempelvis ikke gjennomført den seksuelle omgangen dersom det var kjent at den andre parten var i et fast parforhold. En slik situasjon er derimot etter ombudets syn ikke tilstrekkelig klanderverdig til å være straffbart. Dersom den seksuelle omgangen totalt endrer karakter, eksempelvis at den går over fra å være myk og kjærlig til å bli voldelig, og motparten motsetter seg dette uten å bli hørt, er situasjonen en annen. Et slik tilfelle må etter ombudets syn være å anse som voldtekt etter § 294. Som påpekt over, må samtykket til den seksuelle omgangen gjelde så lenge den seksuelle omgangen pågår. Ombudet viser ellers til Straffelovrådets argumentasjon og grensedragnings i utkastet 23.3.4, og slutter seg til dette.

2.6. Minstestraft til voldtekt – opphevelse av § 292

Minstestraft for voldtekt til samleie mv. er i dag regulert i straffeloven § 292. Straffelovrådet foreslår å oppheve straffebudet. Bakgrunnen for forslaget er at Straffelovrådet mener at en minstestraft kan få urimelige utslag i enkeltsaker, og at den kan virke mot sin hensikt ved at påtalemyndigheten og domstolene fatter avgjørelser som er juridisk sett uholdbare for å forhindre at enkeltpersoner straffes uforholdsmessig hardt.

Ombudet deler Straffelovrådets bekymring knyttet til minstestraft for voldtekt. Det er uheldig om minstestraft til voldtekt bidrar til at færre blir dømt, fordi straffen oppleves som uforholdsmessig høy. Dersom kravet om minstestraft bidrar til at antall domfellelser i voldtektssaker er så lavt, virker bestemmelsen

etter ombudets syn mot sin hensikt. I straffesaker hvor lekpersoner deltar som meddommere, mener ombudet det er særlig viktig at straffebedet gir rom for nødvendig fleksibilitet, slik at straffeutmålingen ikke oppleves som en terskel for å konstatere krenkelse. En domfellelse som skyldkonstatering har en funksjon i seg selv, og for fornærmede kan en domfellelse være en opplevelse av å bli trodd. Selve straffeutmålingen må være opp til påtalemyndigheten å anføre, og dommeren å fastsette. De juridiske fagpersonene bør ha handlingsrom til å fastsette straff basert på klanderer i det konkrete tilfellet.

Ombudet støtter derfor forslaget om å oppheve bestemmelsen. Vi viser ellers til Straffelovrådets argumentasjon og konklusjon i utredningen punkt 28.5.2, og slutter oss til dette.

2.7. Kjøp av seksuelle tjenester fra voksne – spørsmålet om opphevelse av § 316

Straffelovrådet foreslår å oppheve strl. § 316. Bakgrunnen for forslaget om opphevelse er at frivillig salg av seksuelle tjenester ikke er en krenkelse av seksuell autonomi i seg selv, og at uønskede seksuelle handlinger som skjer innenfor prostitusjon fanges opp av andre straffebed. Rådet mener at menneskehandel forebygges ved at § 315 (hallikvirksomhet og formidling av prostitusjon) og § 257 (menneskehandel) videreføres. Forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester fra mindreårige skal videreføres i § 306. Disse straffebedene vil ifølge Straffelovrådet samlet sett gi et tilstrekkelig vern.

Ombudet mener at en vurdering av om sexkjøp skal være lovlig eller ikke, må basere seg på tilgjengelig kunnskap om fenomenet, og at straffereguleringen må være i tråd med alminnelige prinsipper for kriminalisering, inkludert skadefølgeprinsippet. Slik ombudet ser debatten om dette straffebedet, handler den i stor grad om hvilke tiltak som bør være gjeldende for å hindre ufrivillig prostitusjon og menneskehandel, og om et forbud mot sexkjøp i form av et eget straffebed er egnet til å motvirke dette. Dette er etter ombudets syn en for snever tilnærming til spørsmålet om avkriminalisering.

En gjennomgang av evalueringen fra 2014 viser en rekke funn som rådet ikke har inntatt i utkastet, men som bør inkluderes i den videre lovgivningsprosessen. Ombudet har blant annet merket seg at evalueringen tilsier at menn som er vokst opp med, og blitt seksuelt modne etter innføringen

av straffebudet, er mer negative til kjøp av sex enn eldre menn.²² En mulig tolkning er at straffebudet har bidratt til en holdningsendring.

Evalueringen viser også at straffebudet har bidratt til å redusere etterspørselen, og at det i tiden etter innføringen ble færre prostituerte og færre bakmenn i forhold til hva det ville vært uten straffebudet. Straffebudet har i kombinasjon med hallikparagrafen gjort det vanskeligere å selge sex, spesielt på hoteller, hospitser, leide leiligheter og lignende. Som følge av at kostnadene ved prostitusjon har økt, er profitten for bakmenn redusert.²³ Dette kan igjen ha ført til at organiserte kriminelle grupper som blant annet formidler prostitusjon, har flyttet seg til andre land. Loven har slik sett påvirket viktige trekkfaktorer og trolig redusert omfanget av menneskehandel i Norge, i forhold til hva det ellers ville vært.²⁴ Rettsstillingen til den som selger seksuelle tjenester har blitt styrket, ved at selger kan anmelde dårlige kunder, slik at kundene blir mer forsiktige og mer tilbakeholdne med å utøve vold. På den andre siden kan terskelen for å anmelde en voldelig kunde ha blitt høyere, av redsel for å «blåse» leiligheten eller steder der sexhandelen foregår.²⁵ Evalueringen tilsier at forbudet mot sexkjøp langt på vei har fungert etter sin hensikt, særlig hvis hensikten var å redusere menneskehandel og omfanget av prostitusjon i Norge. Disse funnene i evalueringen er sentrale, og taler etter ombudets syn for at straffebudet ikke skal oppheves.

Ombudet hadde høsten 2021 samtaler med GRETA, Europarådets overvåkingsorgan for menneskehandelkonvensjonen.²⁶ Representantene var blant annet opptatt av å formidle at bakmenn og andre som livnærer seg av organisert kriminalitet er raske til å tilpasse seg endringer i markedet. Ombudet er basert på samtalene bekymret for at en opphevelse av forbudet mot sexkjøp skal ha en uønsket «pull-effekt» ved at grupper som fremmer prostitusjon og menneskehandel på nytt etablerer seg i Norge.

En betydelig andel av dem som selger sex i dag er kvinner, og disse har gjerne en annen etnisitet enn norsk. I tillegg har mange utfordringer med psykisk og

²² Vista analyse for Justis og beredningsdepartementet, Rasmussen, Ingeborg., Strøm, Steinar., Sverdrup, Sidsel., og Wøien Hansen, Vibeke (2014) *Evaluering av forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester* s. 9.

²³ *Evaluering av forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester* s. 9.

²⁴ *Evaluering av forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester* s. 10.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Akronymet GRETA står for Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings.

fysisk helse, gjeld eller rus.²⁷ Pro senteret har tidligere rapportert om at en stor andel av deres brukere er mulige ofre for menneskehandel.²⁸ Ombudet er bekymret for hvordan en opphevelse av straffebudet vil ramme kvinner som er særlig risikoutsatte på grunn av dårlige økonomiske forutsetninger, og ukjent eller uklar oppholdsstatus, og om en opphevelse av § 316 medfører en økt risiko for utnyttelse til prostitusjon.

CEDAW-komiteen har i tillegg ytret bekymring for at et lavt antall straffesaker om menneskehandel går for norske domstoler. Komiteen påpeker at få advokater, dommere og ansatte i forvaltningen har tilstrekkelig kunnskap om menneskehandel.²⁹ Ombudet er bekymret for at det norske rettssystemet per i dag ikke har tilstrekkelig kunnskap til å avdekke og straffeforfølge menneskehandel, og at et økt omfang menneskehandel som følge av legalisering av sexkjøp i enda større grad ikke vil fanges opp.

Ombudet ser Straffelovrådets argumentasjon knyttet til at salg av seksuelle tjenester ikke nødvendigvis krenker den seksuelle autonomien. Straffelovrådet påpeker at dersom to vokse frivillig har seksuell omgang, men hvor den ene parten mottar en form for vederlag, er ikke dette klanderverdig i seg selv. Slik sett innebærer kriminalisering at skadefølgeprinsippet «legges på strekk».

Ombudet vil i den sammenheng påpekte at salg av seksuelle tjenester innebærer at mennesker og kroppen gjøres til en handelsvare. Den viktigste årsaken til at personer selger sex er økonomi.³⁰ I tillegg er manglende utdanning, dårlige norsk- og engelskkunnskaper, helseproblemer og diskriminering eksempler på ekskluderingsfaktorer i norsk arbeidsliv,³¹ som gjør det vanskeligere for personer som har kommet til Norge via menneskehandlere å skaffe seg en annen inntekt. Det er derfor også grunnlag for å stille spørsmål ved hvor «frivillig» salg av sex kan anses for å være, særlig for personer som er rusavhengige eller ofre for menneskehandel.

Ombudet mener det er viktig å øke innsatsen i arbeidet med å sikre gode exitmuligheter for personer i prostitusjon, blant annet ved å arbeide med å

²⁷ Pro Senteret (2022), *Om prostitusjon*. Hentet fra: <https://www.prosenteret.no/om-oss/om-prostitusjon/>

²⁸ Pro Senteret, Warpe, Sarah Sangesland (2015) *Am I not a human being like you*, s. 28.

²⁹ CEDAW/C/NOR/CO/10, *Concluding observations on the tenth periodic report of Norway*, s. 8.

³⁰ Pro Senteret (2022), *Om prostitusjon*. Hentet fra: <https://www.prosenteret.no/om-oss/om-prostitusjon/>

³¹ *Ibid.*

motvirke disse ekskluderingsfaktorene. Viktigheten av å arbeide med å bedre livsvilkårene for personer som er i prostitusjon må understrekes, men dette gjøres antageligvis bedre ved å arbeide med de underliggende problemstillingene som forårsaker prostitusjon, enn å oppheve straffeloven § 316.

Utnyttelse av mennesker til prostitusjon og menneskehandel er et klart samfunnsmessig onde, og ombudet mener det er vanskelig å se gode argumenter for en legalisering. Det finnes også andre straffebud som kriminaliserer handlinger uten en klar fornærmet, fordi handlingen i seg selv anses som et tilstrekkelig samfunnsmessig onde. Tegninger eller animasjoner («fremstillinger») som viser seksuelle overgrep mot barn i straffeloven § 311 a) er et eksempel på dette.³² Ombudet mener kjøp av seksuelle tjenester er et samfunnsmessig onde av en slik karakter at det fortsatt bør være straffbart. Det må også fremheves at det heller ikke i dag er forbudt å selge sex; det er kjøperen av seksuelle tjenester straffebudet retter seg mot. Det er derfor vanskelig å se at et forbud mot kjøp av seksuelle tjenester begrenser den enkeltes seksuelle selvbestemmelsesrett, ut over kjøpers mulighet til å betale for seksuelle tjenester.

Til sist vil ombudet påpeke at har merket oss at flere interesseorganisasjoner har vært skeptiske til om straffebudet fungerer etter sin hensikt, og at de fleste sakene blir avgjort ved at det ilegges bot.³³ I denne diskusjonen er det verdt å problematisere i større grad hva som er hensikten med straffebudet. Reduksjon av omfanget av prostitusjon og menneskehandel, samt forbudets holdningsskapende effekt, er etter vårt syn andre viktige hensyn bak straffebestemmelsen som bør inngå i en slik vurdering. Dersom straffebudet ikke fungerer etter sin hensikt, og ikke er like «slagkraftig» som tiltenkt, er det etter ombudets syn en nokså annen diskusjon enn om straffebudet skal oppheves eller ikke. I stedet for å oppheve straffebudet, bør det vurderes om det kan gjøres lovtekniske tiltak som gjør straffebudet mer anvendelig, slik at det får den ønskede effekten.

Basert på dette mener ombudet at straffeloven § 316 fortsatt bør være straffbart, og ombudet støtter derfor ikke Straffelovrådets anbefaling om å oppheve straffebudet.

³² At straffebudet også rammer fremstillinger som viser seksuelle overgrep mot barn eller seksualiserer barn som er «animert, manipulert eller på andre måter kunstig fremstilt» er presisert i Innst. O nr. 66 (2004-2005) s. 3, og av Høyesterett i HR-2019-1-A.

³³ NOU 2022: 21, s. 248.

2.8. Seksuell lavalder

Straffelovrådet mener det er på tide å senke seksuell lavalder fra 16 til 15 år. Straffelovrådet mener at mange 15-åringer er tilstrekkelig modne til å delta i seksuelle handlinger. I tillegg er den seksuelle lavalder 15 år i våre naboland, og det er ingen grunn til at seksuell lavalder skal være høyere i Norge. Barns vern mot seksuelle overgrep, er også etter rådets syn vesentlig styrket siden sist forslaget ble diskutert.

Ombudet er enig i at en fastsettelse av seksuell lavalder kan være vanskelig, særlig fordi personer, og spesielt ungdom, har ulike forutsetninger for å utøve sin seksualitet på grunn av modenhet, personlige egenskaper, og tidligere livserfaringer. Ombudet har likevel bemerkninger til Straffelovrådets argumentasjon.

Slik ombudet forstår Straffelovrådets forslag, skal også den nye seksuelle lavalderen fungere som et forbud for personer over 15 år. For personer under 15 år er det straffritt å ha seksuell omgang, både med personer over egen alder, og jevnaldrende. Til dette hører også at den strafferettslige lavalder i dag er 15 år, slik at straff uansett ikke er aktuelt under denne alderen. Dagens regel om straffebortfall i tilfeller hvor det er jevnbyrdighet i alder og utvikling er også foreslått videreført i lovutkastet § 305, i en noe annen form enn i dag.³⁴ Slik ombudet ser det, kan derfor ungdom også i dag utforske egen seksualitet med jevnaldrende. Det er tilfeller hvor personer som er vesentlig eldre, og har et annet modenhetsnivå at trusselen om straff inntreffer. Slik sett fungerer straffebudet som et vern for mindreårige mot seksuelle overgrep fra voksne.

Selv om ombudet er enig med Straffelovrådet i at ungdom gjennomgående har god digital kompetanse, er ombudet bekymret for skadepotensialet som finnes digitalt, samt det økende antallet nettrelaterte overgrep.³⁵ Medietilsynets rapporter om «Barn og medier 2022» nyanserer også informasjonen som Straffelovrådet legger til grunn.³⁶ I medietilsynets rapport *Barns erfaring med porno på nett*, kommer det blant annet frem at 57 prosent av unge gutter så

³⁴ Forslaget til endring innebærer at straffebudet ikke skal være en skjønnsmessig straffebortfallsregel, men heller slik at straffebudet peker ut visse handlinger som ikke skal anses som rettsstridige, og dermed heller ikke kan straffes jf. NOU 2022: 21 s. 238-239.

³⁵ Regjeringen, *Forebygging og bekjempelse av internettrelaterte overgrep mot barn – Nasjonal strategi for samordnet innsats (2021-2025)* s. 19.

³⁶ Medietilsynets rapporter og Barn og medier 2022 omhandler flere rapporter som berører problemstillinger om barn og ungdoms bruk av digitale midler og sosiale medier. Rapportene ble publisert høsten 2022, og vinteren 2023. Rapportene kan leses her:

<https://www.medietilsynet.no/fakta/rapporter/barn-og-medier/>

porno første gang før de fylte 13 år.³⁷ At unge gutter får sitt første møte med seksualitet via porno, gir grunn til bekymring sett i lys av forskning som har undersøkt hvilke holdninger til seksualitet og grensesetting porno ofte kan innebære. I en amerikansk studie ble blant annet 50 av de mest populære pornofilmene på de mest besøkte pornonetstedene gjennomgått. I studien ble 304 tilfeldige scener trukket ut og analysert. Analysen viste av 9 av 10 scener inneholdt fysisk vold, og om lag halvparten inneholdt psykisk vold i form av krenkende ord. Hva angår kjønn, var 94 prosent av de som ble utsatt for vold kvinner.³⁸ Basert på forskningen om porno, er ombudet bekymret for at ungdom i stadig større grad utsettes for voldelig porno fra ung alder, og hvilke innvirkninger dette har på unges seksualitet. Ett års aldersforskjell kan derfor ha betydning for enkeltpersonens modenhet, vurderingsevne og grensesetting. Ombudet mener dette taler for at seksuell lavalder fortsetter å være 16 år.

Ombudet stiller også spørsmål ved Straffelovrådets henvisning til innspill fra Helsedirektoratet som viser at ungdom, særlig jenter kommer i puberteten tidligere enn før. For det første synes tallene i norsk sammenheng å være usikre, og for det andre fordi beregningen av pubertetsstart synes å være utelukkende biologisk betinget.³⁹ Etter ombudets syn er studien lite egnet til å dokumentere at ungdom er tidligere seksuelt modne enn før. Som kjent er seksualitet et sammensatt fenomen, hvor kroppens biologiske tilstand kun er en faktor. Om den enkelte er seksuelt «klar» og ønsker å gjennomføre samleie, eller andre seksuelle handlinger er ikke nødvendigvis sammenfallende med når kroppen er biologisk sett egnet for det. Det er eksempelvis lite hensiktsmessig å sette likhetstegn mellom første menstruasjon hos jenter og seksuell modenhet.

Til sist vil ombudet påpeke at gjennomsnittsalderen for seksuell debut i Norge stabilt har etablert seg rundt 17 år.⁴⁰ Dette taler for at det ikke er et stort behov for å senke den seksuelle lavalder til 15 år. At aldersgrensen fortsatt er 16 år, kan også ha betydning i situasjoner hvor den eldre parten utnytter den yngre ved å utøve press eller tilby tjenester i bytte mot seksuelle tjenester. Desto lavere

³⁷ Medietilsynet (2022), *Barns erfaring med porno på nett*, s. 4.

³⁸ Se Frøvik K.J & Torstensen R. L. *Pornopratt – slik tar du den viktige samtalen med barn og ungdom*, s. 8 med videre henvisninger.

³⁹ Studien ble gjort av norske barn og ungdom i Bergensområdet. Pubertetsstart er beregnet etter brystmodning hos jenter og testikkelvolum hos gutter.

⁴⁰ Bufdir opplyser at debutalderen i Norge har vært stabil i mange tiår, og gjennomsnittlig er cirka 16,7 år for jenter, og cirka 17,9 år for gutter:

<https://www.bufdir.no/foreldrehverdag/ungdom/grenser-bekymring-og-sex/ungdom-og-seksualitet/>

alderen settes, jo vanskeligere kan det være å motsette seg uønskede handlinger og ytre egne grenser og behov.

Ombudet mener derfor at det ikke er tilstrekkelig gode grunner til å senke seksuell lavalder til 15 år, og at dagens seksuelle lavalder om 16 år bør videreføres.

2.9. Incest, søskenincest og seksuell omgang mellom andre nærstående

Straffelovrådet anbefaler at dagens forbud mot søskenincest oppheves, og at dagens bestemmelse samler meningsinnholdet i §§ 312 og 314.

Ombudet er enig med Straffelovrådet hva angår innretningen av det nye straffebudet i utkastet § 302. Det fremstår som et godt pedagogisk grep å samle like typetilfeller i ett straffebud.

Hva angår det materielle innholdet i straffebudet, må dette etter ombudets syn vurderes etter hvem et slikt straffebud skal beskytte, og hvilke faktiske omstendigheter et slikt straffebud skal fungere i. Etter hva ombudet forstår, finnes det lite oppdatert forskning om hvor utbredt det er at søsken frivillig har seksuell omgang med hverandre. Det er derimot grunn til å anta at fenomenet er nokså sjeldent, uten at dette er avgjørende for spørsmålet om kriminalisering. I den moderne familien er det ikke ukjent at far eller mor får en ny partner, slik at barn fra det første parforholdet får flere yngre søsken. I slike tilfeller kan det være betydelig aldersforskjell mellom søsknene, slik at det foreligger et visst overmaktsforhold, også mellom søsken.

Som påpekt over i punkt 4.8.1, mener Straffelovrådet at de øvrige straffebudene i straffelovgivningen vil gi tilstrekkelig beskyttelse for søsken som blir utsatt for seksuelle krenkelser. Utfordringen med en slik innretning av reglene, er at det i så tilfelle forutsetter at vilkårene for seksuelt krenkende berøring (§ 292) eller seksuell omgang uten samtykke (§ 294), eventuelt øvrige bestemmelser i kapitlet er oppfylt, og kan bevises. Slik sett «smitter» utfordringene ved bruken av disse straffebudene over på spørsmålet om seksuelle handlinger mellom søsken. Ved å innføre en egen bestemmelse om forbud mot seksuelle handlinger mellom søsken, er det den seksuelle omgangen i seg selv som er straffbar, uavhengig av hvordan den har kommet i stand.

Ombudet mener derfor at søskenincest fortsatt skal være straffbart, på lik linje med annen seksuell omgang mellom nærstående. Ombudet støtter elles rådets merknader til ny § 309.

3. Avsluttende bemerkninger

Ombudet ser frem til å følge departementets arbeid med å følge opp anbefalingene etter at høringsprosessen er avsluttet. Ombudet står gjerne til disposisjon i arbeidet med oppfølgingen av høringsforslaget.

Vennlig hilsen

Bjørn Erik Thon
likestillings- og diskrimineringsombud

Saksbehandler: Lise Marit Nyerrød

Dokumentet er elektronisk godkjent, og gyldig uten signatur.